

Martynishin Yu. D., Candidate of Historical Sciences, Director of the Research Institute of Noospheric Valéology Martynishyn (Ukraine, Ternopil), yurii.martynishyn@ukr.net

Approaches of D. Mendeleev, K. Timiryazev, S. Podolinsky, V. Vernadsky and N. Rudenko to the definition of the energy factor in the development of human civilization: the attempt of comparative analysis

The article is dedicated to analysis and comparing of the views of D. Mendeleev, K. Timiryazev, S. Podolinsky, V. Vernadsky – outstanding scientists and thinkers of the second half of the XIXth– early XXth centuries, who at about the same time supplementing and developing ideas of colleagues, tried to give answers to questions about the place and role of energy in the historical process. In this context, the creative legacy of the philosopher and dissident of the second half of the 20th century N. Rudenko is represented by the author as a milestone in the development of the energy approach to the history of human civilization. The prospects of turning to energy as a universal timeless and non-spatial indicator of the development of human civilization are justified. Particular attention is paid to the views of the above-mentioned scientists on the energy dimension of agriculture, labor, money, the problem of autotrophic humanity.

Keywords: *historiosophy, naturalism, energy, agriculture, industry, progress, civilization, labor, autotrophy.*

* * *

УДК 124.4

Грех В. І.,
кандидат богословських наук,
кандидат географічних наук,
Львівська православна богословська академія
(Україна, Львів), V.Hrekh@i.ua

**Роль проповідництва святого Димитрія,
митрополита Ростовського у встановленні
сучасної церковної проповіді**

Матеріал статті містить дослідження щодо проповідництва святого Димитрія (Туптала), митрополита Ростовського, кінця XVII – початку XVIII століття. Досліджено особливості та динаміку розвитку тематики, методики, стилю, тривалості, направленості його проповідей, у зв'язку з подіями його життя та місцями його служіння, окреслено їхню географію та показано їхній вплив на настанову та послідовників святого. Подані матеріали передусім призначені для священнослужителів та церковних істориків.

Ключові слова: *проповідь, молитва, Священне Писання, християни, святий, митрополит, мораль, церковний драматичний театр, п'єса, настанова, духовність.*

Проповідь – велика школа виховання, глибинна властивість навчання і заохочення до подальшої духовної праці і вірного служіння Церкві: «У своїх проповідях святий Димитрій у сильних виразах бичує пороки тодішнього суспільства і навіть пороки сильних світу цього. ... Яким великий був святий Димитрій у проповідницькому мистецтві, таким великим він був і в чернечих подвигах посту й молитви та найвищої віри в Господа нашого і Спасителя» [9, с. 18].

У своїх проповідях святий із надзвичайною силою викривав пороки тодішнього суспільства, засуджував «багатства неправедні, зібрані з грабування, обкрадання і сліз людських», злих і немилосердних таврував ганьбою, погрожуючи їм судом Божим [8, с. 17–19]. Святий Димитрій мав свої улюблені теми проповідей, зокрема морального змісту, особливо ж тему про любов, яка вища над усе. Майже більша половина проповідей о. Димитрія не дійшли до нас, а дійшло тільки 94, і всі вони ясні, сповнені мудрості та глибокі за своїм змістом. Найдавніша проповідь святого, що дійшла до нас, датується 1685 роком [2].

Святий Димитрій ще при житті набув слави великого духовного оратора, і його слово, яке отримало високу оцінку і значення, користується славою і тепер, і не тільки серед високоосвічених людей, а й, що головне, у народної маси. Так читаємо у передмові книги Шляпкіна, цього талановитого біографа святого Димитрія Ростовського, написаної в лютому 1891 року [11].

Проповіді, що виголошуються в Церкві, повинні включати в себе літературні фрагменти, зокрема й ознайомлення із церковною драматургією, оскільки практика показує, що віруючі дуже прихильні послухати також матеріал по драматичних творах церковної, релігійної тематики. Не повинно бути жодної церкви, де б не торкалися церковних літературних творів, зокрема і п'єс.

У сані диякона Димитрій залишався до 1675 року. У цьому ж році в Густинському монастирі перебував Чернігівський архієпископ Лазар Баранович, який став архієпископом у 1657 році. Він був колишнім вихованцем і ректором Києво–Могилянської колегії (1650–1656 рр.). Лазар славився проповідуванням слова Божого. Святий Димитрій називав його «великим стовпом церковним». Помер у 1693 році. Святий Димитрій був йому представлений для посвячення в ієромонахи, яке було звершене 23 травня, у день зішестя Святого Духа, у віці 24 роки. Хоча Димитрій був тоді досить молодий, але дуже вправний у проповідуванні слова Божого. Архієпископ почав до нього приглядатися і побачив у ньому високі духовні якості, і запросив Димитрія бути проповідником при Чернігівській соборній церкві. Посада проповідника, яка була особливою, з'явилася в кінці XVI століття, із часу виникнення шкіл в Україні; її займали духовні особи при соборах, монастирях і братствах, що здобули освіту і виголошували свої власні проповіді. До кінця ж XVI століття проповіді рідко виголошувалися усно: переважно читалися переказані повчання святих отців або життя святих. Святий Димитрій більше двох років проповідував у цій Чернігівській соборній церкві та інших церквах Чернігівської єпархії. Цікава, жива і захоплююча була його мова, наповнена невивірюючою сіллю премудрості, що приваблювала до себе велику кількість слухачів, яких він навчав закону Христовому і приносив їм велику духовну користь. «Проповіді його, палкі та щирі, красномовні, близькі до потреб життя і часу, натхненні вірою й патріотизмом, справляли велике враження на слухачів і згодом набули Димитрію славу «руського Златоуста». У них він безустанно закликав усіх виховувати в собі внутрішню, нову людину – виконавця заповідей Христових, пам'ятаючи, що любов для християнина вища за все. Не минуло у святого жодного богослужіння без проповіді. Коли через хворобу чи з інших причин він сам не міг проповідувати, тоді доручав іншим читати свої проповіді» [6, с. 25]. Проповіді, як літературна спадщина святого Димитрія, становлять значну частину, і їм належить, у розвитку нашого проповідництва, особливе місце. «Він проповідував тоді, коли вже відживав так званий «латино–польський» вплив на православну проповідь. Як вихованець київської школи, святий Димитрій не міг уникнути цього впливу, і його проповіді, особливо початкового періоду, склалися на основі гомілетичних вказівок Іоанія Галайтовського (штучність форми й побудови,

надмір алегорій і т.п.). Потім на його проповідях позначився сильний вплив польського проповідника Фоми Млодзяновського. Але зрештою він переіміг усі ці впливи, його проповіді почали відрізнятися живим відгуком на поточні події, а спрощення мови сприяло особливому виду художньої зворушливості слова. Тому найбільш цікавими є проповіді останнього періоду життя святиителя Димитрія» [7, с. 14].

Його щира і правдива духовна праця принесла святому Димитрію заслужену славу великого проповідника, і ця слава швидко рознеслася по Україні та Литві, так що обитель за обителью почали запрошувати його до себе, щоб він красномовно навчав їх слова Божого. Для таких запрошень послужила наступна подія. Маючи велику ревність до Бога, у червні 1677 року, Димитрій вирушив із Чернігова в Новодворський монастир, що був заснований для боротьби з унією в 1618 році і знаходився в Литовських межах, біля нинішнього Пінська, та був підпорядкований Віленському Свято-Духовому монастирю. У цей монастир він вирушив для поклоніння чудотворній іконі Пресвятої Богородиці, що була написана святим Петром, митрополитом Київським, який був змушений залишитися в Литві. Святий Димитрій прибув якраз у той час, коли в монастирі готувалися, щоб урочисто перенести цю ікону зі старої церкви до нової. Щоб урочисто перенести чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, прибули Білоруський єпископ Феодосій і настоятель Віленського Свято-Духового монастиря Климент, який після закінчення свята узяв із собою Димитрія у свій монастир у Вільно, у якому він пробув більше двох місяців і виголосив там дві проповіді. Невдовзі святий Димитрій, на прохання єпископа Феодосія, прибув у Слуцьк і поселився в Братському Преображенському монастирі, що був заснований близько 1600 року та належав Слуцькому братству, яке, подібно до інших братств, захищало православ'я від утисків католиків та уніатів. Місто Слуцьк – Мінської області. Димитрій невпинно трудився в проповідуванні слова Божого чотирнадцять місяців у Преображенському монастирі, що був побудований на кошти ктитора монастиря Іоана Скоккевича, який дуже полюбив проповідника і сприяв йому вусьому. Святий Димитрій так само любив і глибоко поважав свого благодійника, працював у Слуцьку до самої кончини ктитора монастиря Іоана Скоккевича і з пошаною віднісся до його пам'яті, виголосивши на його похороні щирі і вдячні проповіді. Святого Димитрія запрошували і хотіли бачити повсюди, про що говорить одна розповідь. Ігумен Слуцького братства о. Мокрієвич їздив у Чернігів, і 28 грудня 1678 року привіз лист від чернігівського полковника Василя Дуніна-Борковського, який іменем гетьмана вимагав повернення Димитрія, і від о. ігумена Михайлівського (колишнього Кирилівського), Мелетія Дзика, але в Слуцьку дорожили талановитим проповідником.

У Слуцьку Димитрій виголошував проповіді в знак полеміки на проповідування плебана могільовського, ксьондза Зеляновича, що пропагував унію «казанями». Місцем проповіді слугував Преображенський братський монастир. У 1675 році в Густинському монастирі, поблизу м. Прилуки, 23 травня був день Святого Духа, а наступного дня – храмове монастирське свято, під час якого Димитрій був посвячений на ієромонаха Лазарем Барановичем.

Після посвяти був поставлений проповідником святиителя Лазаря і поселився в Чернігові, де і залишився до 31 липня 1677 року (два роки). Проповідував не тільки в Чернігові, але і в інших храмах єпархії.

Проповідь святиителя Димитрія торкається і Києво-Печерської Лаври, адже в ній він став офіційним проповідником. Сам святий Варлаам називає його там у 1688 році умілим та розсудливим проповідником слова Божого, і також хвалить його за проповідь, виголошену 21 лютого 1685 року в Лаврі при річній пам'яті погребіння Інокентія Гізеля. Це перша із проповідей, що була виголошена у присутності Київських офіцерів [11]. Побудована за строгим схоластичним зразком, ця промова за своїм мистецтвом стоїть нарівні з творами Галатовського і Радівіловського. Проповідник будує стовп чи піраміду, уподібнюючи самого Гізеля до стовпа церкви Божої, стовпа церкви Соломонової. Стовп Соломонової церкви був із міді і золота. Мідь і золото – символи терпіння і постійності в добрих ділах, а цими якостями відзначався і покійний архимандрит, якому прийшлося за тридцять років свого настоятельства бачити Україну, виснажену війнами, Лавру, оточену недругами, блиск бусурменських мечів і парад мислених вовків на його духовне стадо. Потім проповідник порівнює покійного архимандрита зі стовпом Даниїла, що відрізнявся незмінною новизною і службовим місцем погребіння царів [11].

У вересні 1705 року, на храмове свято чуда святого архистратига Божого Михаїла в Хонах, Димитрій уже служив в монастирі Чудова і виголосив слово, у якому подав велику моральну науку. 14 вересня святий знову виголосив навчання на тему: «Яка користь людині, якщо вона весь світ здобуде, а душу свою занепасть?».

20 вересня 1705 року в Преображенському храмі у присутності імператора Димитрій виголосив одну зі своїх найкращих проповідей на тему: «Терпінням вашим спасайте душі ваші», у якій навіть навчав і його.

16 жовтня святий виголосив проповідь на текст: «Возлюби Господа Бога Твого».

18 і 20 жовтня – виголосив поминальні слова.

26 жовтня виголосив слово на свої іменини.

8 листопада – проповідь про призначення ангелів у тому ж Преображенському храмі.

11 листопада 1705 року – проповідь на основі Четьїв-Міней.

19 листопада, у день преподобних Варлаама і Йосифа індійських, святий проповідував у храмі на їхню честь, у селі Ізмайлові, на текст: «Царство Небесне подібне до купця, який шукає добрі перли».

27 листопада 1705 року з приводу недобудованої церкви Спаса Нерукотворного, святий виголосив слово про прохання милостині на побудову церкви.

До 26 грудня відноситься наука на пам'ять про святого Петра.

Увесь 1706 рік святий прожив у Москві. Період з 1701 по 1706 рік був найбільш плідним у проповідницькій сфері, саме в ці роки святий виголосив найбільшу кількість проповідей. На основі цього можемо роздумувати про записи цих проповідей, а також і про їх внутрішній зміст.

Є також окремі проповіді по розкриттю догматів віри.

Основним критерієм у побудові проповідей для святиителя Димитрія є їхня відповідність вченню Церкви

Христової. Основною, як експліцитною, так імпліцитною темою була любов до Бога і до людей. Мова у його проповідях з часом стає все більше бойовою, живою, загальнодоступною. Святитель також удосконалював своє вміння, постійно працював над собою і ставав все ближчим до народу; у всьому відчувався результат ним пройдені Київської школи і попередньої його проповідницької діяльності в Україні.

У проповідях святителя прослідковуються сміливі паралелі і оригінальні раптові, але вірні порівняння, що бралися із тогочасного життя. Проповіді націлюють віруючих на позитивний моральний висновок. Інколи у проповідях зустрічаються і прислів'я. Водночас вони стають все коротшими і коротшими, але не менш цінними, несучи у собі високу моральність і великі душе корисні повчання, що було все більш помітно. І у всій цій масі проповідей ми бачимо одну головну ідею, одне бажання, один напрямок – зробити людей кращими і добрішими, допомогти їм стати на шлях любові і спасіння. «Любов вище за все» – основна тема святителя Дмитрія у перших його проповідях. А в пізніших проповідях акцент у тематиці зміщується на чистоту сповідання віри, на істинність Православної Церкви. Митрополит був великим прихильником і наступником правил святителів, древніх пастирів руської церкви: він захисник усіх слабких, усіх принижених. Усе життя шукав Христа і цього вчив інших віруючих людей.

Великий святитель, учитель, педагог, талановитий проповідник, митрополит Дмитрій усе життя дбав про виховання і формування християнської моралі віруючих, а це найбільше покликання священнослужителів. Не побоявся у своїх проповідях критикувати тодішню владу і навіть самого імператора. Далі в проповідях святитель змальовує вищі класи суспільства з його недоліками.

Під час перебування в Москві став чи не головним проповідником того часу, адже стільки було ним пророблено проповідницької праці для віруючих, що за даними проповідей можна укласти всесторонній підручник із гомілетики.

20 січня 1706 року, у неділю Страшного Суду виголошена проповідь на текст: «Прийде Син людський у славі Своїй, у якій дуже заступається за священників».

10 лютого (неділя сиропусна) виголошено слово про правильну трапезу.

12 лютого, очевидно в монастирі Чудова, Дмитрій виголосив слово в пам'ять святителя Олексія, митрополита на текст: «Я є пастир добрий», а третього березня – слово про причастя Святих Тайн.

25 березня, у понеділок, Світлого тижня і Благовіщення Пресвятої Богородиці, святитель проголосив невелике слово, у якому провів паралель між цими двома святами. До сьомого квітня відноситься прекрасна проповідь на текст: «Ісуса шукаєте, Назарянина розп'ятого, він воскрес, Його немає тут». Ця проповідь дуже подібна до проповіді, яку виголосив святитель у 1704 році про ходіння Царства Небесного по землі.

Сьомого травня виголосив поминальне слово по благородному офіцерові Іванові Семеновичу Грибоєдові, сину стольника Семена Федоровича.

26 травня в Успенському соборі святитель повторив слово про Христову дорогу, виголошене ним у 1701 році в Преображенському соборі.

3 червня датується слово про перенесення мощей святого Дмитрія царевича, що святкується у цей день.

9 червня було виголошене слово про молитву; 16 – на пам'ять святого Тихона Амафунтського; 23 – проповідь на два тексти Матфея 11, 1 та Луки 10, 38, і 8 липня – тривале слово із тлумаченнями, чому Божа Мати називається Одигітрією, тобто Провідницею.

14 вересня святитель повторив у Ростовському соборі слово, сказане ним у Москві того ж числа в 1705 році.

Ці проповіді – золотий проповідницький фонд святителя Дмитрія, а разом із цим – і наш.

24 жовтня виголосив святитель Дмитрій слово до простого народу в Ростові, де головним чином розвивається ідея милосердя до ближнього. Друга проповідь датується 7 листопадом і виголошена на тему, що всякому необхідно покаятися зараз, а не чекати безпечно часу смерті.

22 серпня 1707 року святитель Дмитрій служив у Москві, в Успенському соборі і говорив проповідь, а 26 серпня у Покровському соборі служив разом з нововисвяченим митрополитом Київським Іоасафом Кроковським, де виголосив проповідь на моральну тему.

29 серпня святитель Дмитрій служив у дівочому Івановському монастирі і говорив повчання, де засуджував заблудлих людей.

30 серпня святитель Дмитрій служив панахиду по сині начальника Монастирського приходу І. А. Мусіна–Пушкіна – Олександрові Івановичу і говорив повчання [11].

В Олександрійській слободі, 6 вересня, у дівочому монастирі, він служив заупокійну літургію по царівні Маргариті (померла 19 червня 1707 року), і виголосив проповідь. У Ростові завжди пам'ятав про виховання своєї пастви, і тому кожна наступна проповідь виголошував, як першу, але із часом вона ставала золотим фондом для всіх поколінь священнослужителів, так само і в наш час – часу Української Помісної Православної Церкви Київського Патріархату.

Сучасні богослови зобов'язані вчитися мистецтву проповідання, у цьому наслідувати святителя Дмитрія, а також і інших богословів [4; 7; 10]. На проповідях святителя Дмитрія виросла велика плеяда сучасних богословів–проповідників, які підтримали і примножили стиль великого проповідника, і, читаючи їхні проповідницькі слова, здається, що він сам до нас промовляє: «Час Великого посту Церква нам дає, аби ми могли зібратися, зосередитися і підготуватися до зустрічі із Великоднем. Під час Великого посту слід надолужити все згаєне, заповнити пробіли в нашому духовному житті, яке чимало постраждало від життєвих негараздів, розсіяності, лінощів та іншого» [5, с. 5].

Розвиваючи, глибинну методику проповідництва, святитель Дмитрій відомий також як видатний проповідник свого часу. Слава про його переконливу красномовність з м. Чернігова, де він переважно проповідував у 1675 році, досягла далеких міст, і тому виголошувати натхненні проповіді Дмитрія запрошували у Вільно і Білорусь.

Є ще і інші проповіді, авторство яких приписується Дмитрію Ростовському, але ще до кінця їх атрибуція не встановлена та потребує подальшого уточнення. Нижче в таблиці перераховано проповіді, котрі є в збірниках творів святителя Дмитрія, приписуються йому і не мають видання (таблиця 1) [12].

Таблиця 1

**Проповіді, що приписуються
Димитрію Ростовському і не мають видання**

№ п/п	Назва проповіді
1	Слово в неділю сиропусну другу
2	Слово в неділю четверту розслабленого
3	Слово в неділю сьому по Зішестю Святого Духа
4	Слово в неділю 18
5	Слово на Покрову Пресвятої Богородиці
6	Слово на Покрову Пресвятої Владичиці нашої Богородиці Приснодіви Марії
7	Повчання на преславний і веселий день Христового Воскресіння
8	Слово на Введення Пресвятої Владичиці Богородиці
9	Слово на день святого великомученика і переможця Юрія
10	Слово на пам'ять святого великомученика Георгія
11	Слово про повинність всякого вірного дійсного в захисті святої Церкви проти єретиків
12	Повчання про страсті Христові
13	Слово про Стрітіння Господне і про Очищення Пресвятої Діви Богородиці
14	Слово на Різдво Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
15	Слово на Преображення Господне
16	Слово на Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
17	Слово в день святої мучениці Софії і чад її, Віри, Надії і Любові
18	Слово на Різдво Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
19	Слово на Стрітіння Господне
20	Повчання на день руських князів Романа і Давида
21	Слово на день святого благовірного князя Олександра Невського

Святитель Димитрій мав надзвичайний успіх у проповідницькій діяльності у Вільно і в Білорусі, де його дуже цінували, але святого вже чекали в Україні та неодноразово запрошували його повернутися, у тому числі і гетьман Самойлович, що був сином священика і обраний гетьманом у 1672 році.

Про проповіді нами вже були подані деякі матеріали, але даючи уже підсумковий матеріал даної теми більш повніший, знаємо, що старше видання, але не повне, проповідей святителя Димитрія вийшло в Москві 1786 року, у шести частинах. Воно мало такий заголовок: «Збір різних повчальних Слів і інших творів», а в додатку подано і життя святителя.

Видання наступне вийшло в чотирьох частинах, у 1818 році, але проповіді святителя Димитрія зібрані не всі [3].

Монахам надано традиційні заняття: ретельне виконання монастирського уставу, участь у бого-

служіннях, молитви, читання Священного Писання, творів святих отців, що Димитрій усе виконував, але він наполегливо працював над самонавчанням, засвоював методіку проповідництва, за дорученням ігумена монастиря готував письмові накази, дуже багато писав, у тому числі і церковні релігійні п'єси, які вдавалися йому завдяки такій багатогранній праці.

Твори святителя Димитрія Ростовського поділяються на повчальні, полемічні, історичні і драматичні. До повчальних можемо віднести багаточисленні проповіді. Проповіді, що сказані на Україні, насичені риторикою; проповіді пізніші відрізняються пристосуванням до розуміння народу та великою простотою, а проповіді останніх років життя Димитрія спрямовані проти старообрядності. У проповідях стосовно реформ Петра Великого святитель розрізняє в Петрі людину і царя; він же викриває деякі слабкості Петра як людини, наприклад запальність, і хвалить його якості як правителя, наприклад піклування про освіту народу.

Проповідям святителя Димитрія, митрополит Ростовський присвячував багато свого часу і віддавав усе своє серце і душу, адже вважав що проповідь це слово Боже до віруючих християн, які теж відкривають свою душу і серце назустріч цьому святому слову, а значить і Ісусові Христові, Господу Богу нашому. Святитель навчав через проповідь, а також виховував, знайомив, вмовляв, особистим прикладом допомагав ставати на шлях істинного християнина, тим самим дбаючи про високу їхню християнську мораль. Проповідь здатна виконувати якнайбільшу роль в акумулюванні духовності віруючих, для їхнього достойного життя. Проповіді святителя Димитрія є великою школою, важливою інституцією і достойні навчити і виховати на їх надбанні талановитих проповідників у всі часи.

Висновки. Проповіді святителя Димитрія використовували для виховання пастви і для викриття пороків тодішнього суспільства, засуджував злих і немилосердних людей, таврував ганьбою, погрожуючи їм судом Божим.

Святий Димитрій виголошував проповіді глибокого морального змісту, через які червоною ниткою проходила тема любові до Бога і ближнього, любові, яка вища понад усе. Більша половина проповідей святителя Димитрія не дійшли до нас, а дійшло тільки 94, і всі вони ясні та глибокі за своїм змістом. Найдавніша проповідь святителя, що дійшла до нас, датується 1685 роком.

У святителі Димитрії можна було бачити високі духовні якості, через що його запрошували бути проповідником при церквах. Посада проповідника з'явилася в кінці XVI століття, із часу виникнення шкіл в Україні. Її займали духовні особи при соборах, монастирях і братствах, що здобули освіту і виголошували свої власні проповіді, і святитель Димитрій по праву може вважатися основоположником проповідницької школи.

У передмові книги Шляпкіна читаємо, що святитель Димитрій ще за життя набув слави великого духовного оратора з високою оцінкою і значенням його проповідницького слова, яке користується славою і тепер, і не тільки серед людей високоосвічених, але й серед простого народу.

Подано рекомендації щодо проповідей, виголошених в Церкві, які повинні включати в себе літературні

фрагменти, зокрема й ознайомлення із церковною драматургією, оскільки практика показує, що віруючі дуже схильні послухати і матеріал по драматичних творах церковної, релігійної тематики.

У статті подано окремі біографічні дані святого Димитрія, зокрема, що у сані диякона Димитрій перебував до 1675 року, а також описано, що в цьому ж році в Густинському монастирі перебував Чернігівський архієпископ Лазар Баранович, який славився проповіданням слова Божого. Святий Димитрій називав його «великим стовпом церковним», і він відіграв велику роль у становленні святителя Димитрія великим проповідником.

У певній мірі охарактеризовано проповіді як літературну спадщину святителя Димитрія, що становлять значну частину проповідницької науки України, і їм належить у розвитку нашого проповідництва особливе місце. І хоча інколи святителя зазнавав впливів окремих проповідників, але, врешті, він переміг усі ці впливи і його проповіді почали відрізнятися живим відгуком на поточні події, а спрощення мови сприяло особливому виду художньої зворушливості слова.

Святому Димитрію його щира і правдива духовна праця принесла заслужену славу великого проповідника, яка швидко рознеслася по Україні та інших державах, так що обителі за обителлю почали запрошувати його до себе, щоб він красномовно навчав їх слова Божого.

Стаття дає широкий географічний матеріал проповідей, що показує святі місця його молитви і навчання віруючих.

У своєму мовленні митрополит не раз використовував прислів'я, оповіді життєвих епізодів, і ця цікава і жвава проповідницька мова й донині приносить християнам радість, а науці – інституційні надбання навчального матеріалу для священнослужителів.

Церковне наступництво – матеріал, який дає мистецтво проповідання, вчення, якого сучасні богослови зобов'язані вчитися і в цьому наслідувати святителя Димитрія, поряд з іншими богословами. На проповідях святителя Димитрія виросла велика плеяда сучасних богословів–проповідників, які підтримали і примножили стиль великого проповідника, і читаючи його проповідницькі слова, здається, що він сам до нас промовляє.

У цій статті також подано дані про видання проповідей святителя Димитрія у різні роки, у певних місцях, що є надзвичайно цінним матеріалом для проповідницької діяльності священнослужителів, а також добрим прикладом для наслідування усім проповідникам. Святий Димитрій Ростовський, робив усе, щоб з кожним днем себе удосконалювати, наполегливо працював над самонавчанням, засвоював методику проповідництва, за дорученням ігумена монастиря готував письмові накази, дуже багато писав, у тому числі і церковні релігійні п'єси, які вдавалися йому писати завдяки сукупності усіх цих трудів на благо Церкви.

Численні твори святителя Димитрія Ростовського поділяються на повчальні, полемічні, історичні і драматичні. До повчальних творів можемо віднести багаточисленні проповіді, насичені риторикою, які він виголошував і на Україні. Тут подано характеристику проповідей і наступних часів, у яких він дає навчальні

настанови, але і все більше і більше критикує пороки світського товариства і навіть тодішню владу.

Для проповідей святитель Димитрій, митрополит Ростовський, не шкодував свого часу, а віддавав своїй пастві все своє серце і душу, тому що відчував проповідь як слово Боже для віруючих християн, які з любов'ю йшли назустріч цьому святому слову, а значить і Ісусові Христові Господу Богу нашому. Святитель цінував проповідь як важливий процес навчання і виховання, і особистим прикладом допомагав ставати на шлях істинного християнина, дбаючи про високу християнську мораль кожного віруючого. Проповідь, крім цих важливих життєвих процесів, акумулює достойну духовність віруючих, для їх спасенного, щасливого життя. Проповіді святителя Димитрія є великою школою, достойною інституцією, що мають свій методичний і методологічний рівень, і що здатні навчати і виховувати на їх надбання талановитих проповідників у всі часи.

Список використаних джерел

1. 'Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту'. Переклад Патріарха Філарета (Денисенка), 2004. Київ: Видавництво Київської Патріархії, 1416 с.
2. Лларіон (Іван Огієнко), митрополит, 2002. 'Святий Димитрій Туптало', *Православний вісник*, К.: Видання Української Православної Церкви Київського Патріархату, №3–4, с.36–39.
3. Лларіон (Іван Огієнко), митрополит, 2002. 'Святий Димитрій Туптало', *Православний вісник*, К.: Видання Української Православної Церкви Київського Патріархату, №9–10, с.29–36.
4. Липківський Василь (митрополит), 1991. 'Слово Христове до Українського Народу. Проповіді на неділі й свята', К.: *Пам'ятки України*, 100 с.
5. Мень Олександр, 2013. 'Поради на Великий піст', *Пер. з рос. Олени Ястремської*, Львів: *Свічало*, 48 с.
6. Палладій (Шиман), ігумен, архимандрит, 1975. 'Проповідь на день пам'яті святителя Димитрія, митрополита Ростовського', *Православний вісник*, К.: Видання Екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, №10, с.25–26.
7. Палладій, архимандрит, 1986. 'Святитель Димитрій Ростовський і його духовна спадщина', *Православний вісник*, К.: Видання Екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, №1, с.29–32.
8. Потелешенко Николай, протоієрей, 1979. 'На день пам'яті святителя Димитрія Ростовського', *Православний вісник*, К.: Видання Екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, №11, с.17–19.
9. Сочивко Володимир, протоієрей, 1987. 'Повчання на день пам'яті святителя Димитрія Ростовського', *Православний вісник*, К.: Видання Екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, №10, с.17–18.
10. Філарет, патріарх., 1997. 'Де і в чому шукати щастя? Проповіді. Книга перша', Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 256 с.
11. Шляпкин, ИА., 1891. 'Св. Димитрий Ростовский и его время (1651–1709 г.)', С.–Петербург: *Типография и Хромофотография А. Траншель*, Стременная №12, 106 с.
12. pstu.ru/download/1394106877.4fedotova.pdf.

References

1. 'Biblija. Knygy Svjashennogo Pysannja Starogo ta Novogo Zavitu (Bible. Old and New Testament Scriptures)'. *Pereklad Patriarha Filareta (Denysenka)*, 2004. Kyi'v: *Vydavnyctvo Kyi'vs'koi' Patriarhii'*, 1416 s.
2. Ilarion (Ivan Ogijenko), mytropolyt, 2002. 'Svjatyj Dymytrij Tuptalo (St. Demetrius Tuptalo)', *Pravoslavnyj visnyk*, K.: *Vydannja Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy Kyi'vs'kogo Patriarhatu*, №3–4, s.36–39.
3. Ilarion (Ivan Ogijenko), mytropolyt, 2002. 'Svjatyj Dymytrij Tuptalo (St. Demetrius Tuptalo)', *Pravoslavnyj visnyk*, K.: *Vydannja Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy Kyi'vs'kogo Patriarhatu*, №9–10, s.29–36.

4. Lypkiv's'kyj Vasyľ (mytropolyt), 1991. 'Slovo Hrystove do Ukraïns'kogo Narodu. Propovidi na nedili j svjata (The Word of Christ to the Ukrainian People. Sermons on Sundays and holidays)', K.: Pam'jatky Ukraïny, 100 s.

5. Men' Oleksandr, 2013. 'Porady na Velykyj pist (Tips for Lent)', Per. z ros. Oleny Jastrems'koi', L'viv: Svichado, 48 s.

6. Palladij (Shyman), igumen, arhimandryt, 1975. 'Propovid' na den' pam'jati svjatytelja Dymytirija, mytropolyta Rostovs'kogo (Sermon on the day of St. Demetrius, Metropolitan of Rostov)', Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ekzarha vsijej' Ukraïny, mytropolyta Kyi'vs'kogo i Galyc'kogo, №10, s.25–26.

7. Palladij, arhimandryt, 1986. 'Svjatytel' Dymytirij Rostovs'kyj i jogo duhovna spadshhyna (St. Demetrius of Rostov and his spiritual heritage)', Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ekzarha vsijej' Ukraïny, mytropolyta Kyi'vs'kogo i Galyc'kogo, №1, s.29–32.

8. Poteleshhenko Nykolaj, protoijerej, 1979. 'Na den' pam'jati svjatytelja Dymytirija Rostovs'kogo (On the day of the memory of St. Dimitri Rostovsky)', Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ekzarha vsijej' Ukraïny, mytropolyta Kyi'vs'kogo i Galyc'kogo, №11, s.17–19.

9. Sochyvko Volodymyr, protoijerej, 1987. 'Povchannja na den' pam'jati svjatytelja Dymytirija Rostovs'kogo (Instruction on the day of the memory of St. Dimitri Rostovsky)', Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ekzarha vsijej' Ukraïny, mytropolyta Kyi'vs'kogo i Galyc'kogo, №10, s.17–18.

10. Filaret, patriarh., 1997. 'De i v chomu shukaty shhastja? Propovidi. Knyga persha (Where and where to look for happiness? Sermons The book is first)', Uzhgorod: Vydavnytvo «Zakarpattja», 256 s.

11. Shljapkin, IA., 1891. 'Sv. Dimitrij Rostovskij i ego vremja (1651–1709 g.) (St. Demetrius of Rostov and his time (1651–1709))', S.–Peterburg: Tipografija i Hromolitografija A. Transhel', Stremennaja №12, 106 s.

12. pstgu.ru/download/1394106877.4fedotova.pdf.

Hrehh V. I., candidate of theological sciences, candidate of geographical sciences, Lviv Orthodox theological academy (Ukraine, Lviv), V.Hrehh@i.ua

The role of saint Dimitry preaching, metropolitan of Rostov, in establishment of modern church sermon

Material of the article contains research about the preacher of saint Dimitry (Tuptalo), metropolitan of Rostov, the end of XVIIth – beginning of XVIIIth century. Features and dynamics of development of subjects, methodology, style, duration, orientation of his sermons are investigated in relation to the events of his life and places of his service, their geography is outlined and their influence is shown on congregation and followers of the saint. The given materials are foremost intended for clergymen and church historians.

Keywords: sermon, prayer, Holy Scripture, Christians, Enlightener, saint, metropolitan, moral, church dramatics, play, congregation, spirituality.

* * *

УДК 2–81–587.6

Розбицька Г. П.,
аспірантка кафедри філософії, Житомирський
державний університет ім. Івана Франка
(Україна, Житомир), galarozz7@icloud.com

Містичне об'явлення як предмет релігійнознавчого дослідження

Досліджується феномен містичного об'явлення як предмет релігійнознавчого дослідження та визначаються його конституенти на основі довідкових матеріалів і лексикографічних словників. Встановлена семантична розбіжність термінів містики і містицизму, яка призводить до описативного і метафізичного тлумачення містичного об'явлення у релігійнознавчих дослідженнях. У ході дослідження містичного об'явлення описано найважливіші випадки його актуалізації в період XVI–XXI ст., охарактеризовано поняття «німецька містика», окреслено значення ідеї «пантеїзму». Проаналізовано основну ідею змісту Конституції Папи Івана XXII «In Agro Dominico» та встановлено її значення в трансформації поглядів Римо–Католицької Церкви на випадки містичних об'явлень. Обґрунтовано актуалізацію містичного вчення у доктринальній і культурній практиці католицизму, яка була приурочена шануванню Найсвятішого Серця Ісуса. Доведено сотеріологічний зміст символіки культу, яка полягає у виявленні безмежної любові Христа до людей, який заради їх спасіння приймає хресну смерть.

Ключові слова: містичне об'явлення, містика, містицизм, пантеїзм, ісихазм, одкровення.

Сучасна наукова картина світу все більше спрямовується на глибинне розуміння сутності людини. Антропоцентризм стимулює розвиток багатьох галузей сучасної науки. Оскільки феномен містичного об'явлення інтенсивно актуалізується в сучасному світі, а всесвітня мережа Інтернет розповсюджує його в глобальних масштабах, свідомість, в першу чергу віруючих, неминуче зазнає змін. Зважаючи на частотність актуалізації досліджуваного феномену, зміни у світосприйнятті реципієнта розповсюджуваних містичних об'явлень стають вагомими, і тим самим зростає потреба у науковому дослідженні даного релігійного явища.

Оскільки формування теорії релігієзнавства залежить від ряду питань теоретико–методологічного характеру, однією з основних проблем побудови такої теорії буде формування її основи, початком для розробки якої стане визначення понять містики, містицизму, феномену містичного об'явлення.

Не зважаючи на наявність великої кількості праць, присвячених дослідженню понять містики та містицизму, необхідно зазначити, що у релігієзнавчій літературі чітко не сформульовано дефініцій цих понять і відсутнє визначення феномену містичного об'явлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене нами дослідження уніфікуючих понять, що компонують назву феномену містичного об'явлення, здійснене за допомогою онлайн–словників. Понятійно–категоріальним поняттям містики та містицизму присвячено праці М. Карасєва, П. Мініна, У. Джеймса, К. Шмідта, Л. Дюкре, С. Балагушкіна, Е. Андерхілла та ін. Не зважаючи на низку наукових досліджень, досі не було здійснено спроби провести дослідження феномену містичного об'явлення та спроби дати йому наукове визначення.

Мета нашого дослідження полягає у виокремленні ключових конституентів концепту «містичне об'явлення» за допомогою лексикографічного аналізу визначень та осмислення термінів «містика» та «містицизм» у католицькому середовищі. Реалізація поставленої мети зумовлює потребу аналізу основних містичних об'явлень періоду XVI–XXI ст., а також потребу характеристики поняття «німецька містика» й окреслення значення ідеї «пантеїзму» в ньому. Важливим також у контексті нашого дослідження є зміст Конституції папи Івана XXII «In Agro Dominico», яка демонструє відношення Римо–Католицької Церкви до діяльності одного з найвидатніших римо–католицьких містиків.

Стрімкі темпи оприлюднення випадків актуалізації містичних об'явлень у комунікативному просторі глобальної мережі дозволяють говорити про потужний вид комунікативної діяльності, який постійно розвивається. Тому феномен містичного об'явлення, визначення якого представляє наукову новизну, потребує детального дослідження.

Академічний тлумачний словник української мови під поняттям «містика» визначає «релігійно–ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини» [1, с. 749]. Натомість «містицизм» окреслюється як «релігійно–ідеалістичний світогляд, заснований на містиці, схильність до містики» [1, с. 750].